

Uzročno – posledična veza u veštačenju mobinga

Zoran Ivanov

prim. dr sci. specijalista za medicinu rada, Udruženje veštaka Vojvodine, Novi Sad, Srbija dr.zoran.ivanov@gmail.com

Veselin Govedarica

prim. dr. specijalista za medicinu rada, Udruženje veštaka u medicine rada, Beograd, Srbija, veseling@yahoo.com

Sažetak: Po nalogu suda veštači se duševnu bol, utvrđivanje prisutnosti mobizirajućih aktivnosti, izraženost simptoma, utvrđivanje logičke povezanosti između stresora i oštećenja zdravlja, procenjivanje stepena, simptomi narušenosti socijalnog radnog funkcioniranja, odnosno kvaliteta življenja tužioca, a sve u cilju predstavljanja činjenica sudu za kvalitetno presuđivanje nematerijalna štete.

Tužilac mora da dokaže da je zbog protivpravnog ponašanja (mobizirajuće aktivnosti) tuženog pretrpeo duševni bol, a samim tim i moralnu štetu zbog koje ima pravo na novčanu naknadu u smislu člana 200 ZOO.

Pitanje intenziteta duševnih bolova je složeno. Oni bi indirektno mogli da se određuju na osnovu objektivizovanog rizika količine mobinga. Subjektivna komponenta bi mogla da se proceni na osnovu medicinske dokumentacije.

Upoređivanjem objektivno utvrđenih podataka i individualne reakcije na mobizirajuće aktivnosti moglo bi da ukaže na intenzitet duševnih bolova koje je tužilac pretrpeo.

Vrednost rizika količine mobinga indikativna je za procenu duševnih bolova (laki, srednji i teški stepen) u periodu dokazanog zlostavljanja na radu i služi kao osnova za određivanje nematerijalne štete zbog povrede ugleda, časti i dostojanstva ličnosti, član 200 ZOO.

Ekspertskim pristupom se određuje da li se nađena obolenja u kritičnom periodu mogu dovesti ili ne u uzročno posledičnu vezu sa mobizirajućim aktivnostima što je osnov za potraživanje i presuđivanje nematerijalne štete usled pretrpljenog straha, bola i duševnih patnji.

Ključne riječi: uzročno – posledična veza, mobizirajuće aktivnosti, oštećenje zdravlja.

Primljen / Received: 25. septembar 2016. / September 25, 2016

Prihvaćen / Accepted: 30. septembar 2016. / September 30, 2016

UVOD

Mobing je engleska kovanica i prevodi se kao psihičko zlostavljanje, psihičko maltretiranje, psihički teror, moralno zlostavljanje i slično. U stručnoj periodici koriste se i drugi nazivi koji se odnose na ovaj pojam tako da u engleskom govornom području susrećemo termin *bullying*. U američkoj literaturi su prisutni termini *work abuse* ili *employee abuse*. Na srpskom jeziku području koristi se izraz *zlostavljanje na radu*.

Na ovaj fenomen se nailazi u svim tehnološkim procesima rada, od najprimitivnije tehnologije do savremenih informatičkih tehnologija, a u čijoj osnovi leži i želja za vlašću, potreba za ponižavanjem drugih, osećaj ljubomore, zavisti, mržnje. Ona u tranzicionom i posttranzicionom

periodu dolazi još više do izražaja. Psihičko zlostavljanje na radnom mestu nije novost (1-4).

Zdravstvene posledice zlostavljanja na radnom mestu (*»mobingovanje«*) sve su češći razlog obraćanja pacijenata izabranom lekaru, zaštitniku građana, advokatima (5-7). Psihološka podrška kao i sam osećaj osobe da zna da ima kome da se obrati i da računa na nju olakšala bi rešavanje problema i na taj način bi bilo omogućeno da se realno suoči sa svim pratećim posledicama mobinga kao i mogućnostima za njegovo rešavanje (8).

Značaj mobinga je rasprostranjenost sa posledicama koje se reflektuju na socijalno okruženje, radnu sredinu i na pojedinca i potrebom za zaštitu; prevencijom, lečenjem, radnom inkorporacijom i zakonskom zaštitom.

Mobing dovodi do opšteg smanjenja efikasnosti i produktivnosti u firmi (*sporiji ritam, više grešaka i zlostavljača i žrtve*), a i smetnjama zaposlenih u njihovoj neposrednoj radnoj komunikaciji. Stvara se negativna radna klima jer su zaposleni psihofizički vulnerabilniji, česti su nesporazumi i ponašanja koja imaju karakter mobizirajućih akcija, stvaraju se klanovi podrške „za i protiv“ zlostavljača i zlostavljanog (9-10).

U ovom sporu zaposleni treba da učini verovatnim da je izvršeno zlostavljanje, dok je na poslodavcu da dokaže da nije bilo ponašanja koje predstavlja zlostavljanje.

Težište ovog fenomena se obično prebacuje na posledice, odnosno poboljevanje lica koje se smatra zlostavljanim.

Posledice mobinga se dijagnostikuju kao:

- F45.0 Somatizacijski poremećaj (*Disordo somatisationalis*)
- F 60.3 Emocionalni nestabilni poremećaj ličnosti (*Disordo personae emotionalis instabilis*)
- F 59 Sindromi ponašanja udruženi sa fiziološkim smetnjama i fizičkim činiocima (*Syndromae morum cum disordinibus physiologicis et factoribus physicis associatae*)

Zdravstvene posledice su nastale uzrokom koji je definisan desetom revizijom Međunarodne klasifikacije bolesti. Pored šifre koja ukazuje na prirodu obolenja treba da se navodi uzrok iz spoljašnje sredine da bi se dobile dopunske informacije za analizu (*više*) obolenja. Nalazimo u Spoljašnjim uzrocima obolenja i umiranja (V01-Y98) šifru mesta događaja i šifre aktivnosti u subklasifikaciji označavanja aktivnosti povređene osobe u vreme kada se događaj zbio; „u toku obavljanja plaćenog rada“ kao i „drugi spoljni uzroci povređivanja (W00 – X59) u glavi „nasilje“ (X85-Y09) kao Y07 „drugi loši postupci“ kao mentalna surovost, fizičko zlostavljanje, seksualno zlostavljanje, mučenje, odnosno preciznije ovi postupci su od „strane zvaničnih autoriteta“ Y07.3 ili „od strane drugih označenih osoba“ Y07.8. Npr. F45/Y07.8.

Tako bi definisanje mobinga ušlo u kategoriju (psihološko) traume sa jasnijim uzrocima nastajanja. Za kvalifikaciju uzročno posledične veze podrazumeva se saradnja stručnih službi poslodavca (*lice za bezbednost, pravna služba*) i medicine rada, jer se mobing dešava isključivo u radnoj sredini. U praksi je ovo teško ostvarljivo i prepoznatljivo radi snažnog subjektiviteta obe strane tako da je za utvrđivanje uzročno posledične veze zlostavljanja na radu i eventualnih posledica neminovno veštačenje (11-13)

Donošenjem Zakona o sprečavanju zlostavljanja na radu stvoren je pravni osnov za zaštitu od zlostavljanja na radu kao i za odštetu u vidu nematerijalne štete. Zakon o parničnom postupku omogućava da i pre tužbenog zahteva tužilac odnosno njegov pravni zastupnik sagledaju izgleda za uspešnost spora i stručno pravno i medicinski fundiraju tužbu koja mora ukazati na okolnosti u zlostavljanju na radu.

Od presudne važnosti je dokazivanje uzročno – posledične veze oštećenja zdravlja i ponašanja koja predstavlja zlostavljanje na radu. Utvrđivanje ove veze bio je osnovni motiv za izradu ovakvog multidisciplinarnog pristupa.

METOD RADA

Veštačenje se sastoji iz nekoliko faza:

- Detekcija i kvantifikacija mobizirajućih aktivnosti prema Pravilniku o pravilima ponašanja poslodavaca i zaposlenih u vezi sa prevencijom i zaštitom od zlostavljanja na radu.
- Određivanje intenziteta mobizirajućih aktivnosti
- Određivanje vremenskog perioda zlostavljanja na radu
- Određivanje „količine mobinga“ intenzitetom mobizirajućih aktivnosti i vremenom trajanja
- „Rizik oštećenja zdravlja“ predstavljenim intenzitetom mobizirajućih aktivnosti i količinom mobinga“
- Ukazivanje na uzročno - posledičnu vezu mobizirajućih aktivnosti i oštećenja zdravlja
- Umanjenje životne aktivnosti u periodu ili nakon mobizirajućih aktivnosti
- Duševne patnje, bol i strah tužilje ili tužioca u periodu mobizirajućih akcija.

Mobizirajuće aktivnosti podrazumevaju sve aktivnosti koje su usmerene na diskreditaciju žrtve sa ciljem ona samostalno zatraži raskid radnog odnosa. Veoma je široka paleta ovih aktivnosti i ona je obuhvaćena Pravilnikom kojim su predstavljene osnovne odrednice koje prepoznaju ponašanje lica koje se tereti (*ili više njih*) zlostavljanja na radu.

Intenzitet mobizirajućih aktivnosti podrazumeva jačinu „*psihološkog otiska*“ na zdravlje žrtve i ceni se individualno vodeći računa o psihološkim karakteristikama kao što je emocionalnost, intelektualne funkcije, nagonско voljne osobine, verska ubeđenja, a sve u smislu predstavljanja oštećenja integriteta ličnosti.

Frekvencija mobizirajućih aktivnosti se određuje navođenjem aktivnosti koje moraju biti proverljive i dokazane svedocima, pisanim materijalom, fotografijom, video ili audio zapisom, izjavom, svim zakonom dozvoljenim sredstvima.

Intenzitet je procenjen vrednošću od 1 do 10 u desetostepenoj skali koristeći iskustva psihijatra u kvalifikaciji straha, psihičkog bola i patnji u ovom periodu.

Proizvod intenziteta i frekvencije mobizirajućih aktivnosti naziva se »**količina mobinga**«

Rezultati ukazuju na segment (*ajtem*) koji najviše »pogađa« lice koje se tereti za zlostavljanje na radu, odnosno segment gde je »količina mobinga« najviša i naziva se dominantna kada žrtva trpi duševni bol, patnju i strah. U praksi je to obično jedan segment. (*ređe više*). Ostali segmenti deluju u manjoj meri, ali ipak doprinose zlostavljanju na radu. Model pokriva sedam segmenata.

Predstavlja se viđenje tužioca i veštaka (*autopsihička i alopsihička komponenta, indeks tolerancije*)

Brojčane vrednosti se mogu prikazati grafički radi brže orijentacije (*primer*).

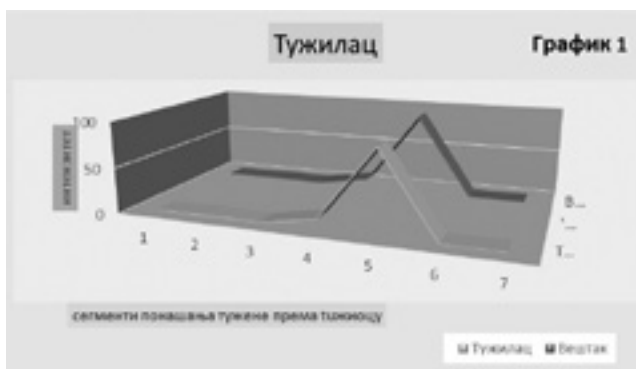

Tabela 1. Na dobijenu količinu mobinga mogu se primeniti sledeći dodaci radi psiho vulnerabilnosti.

dodaci	vrednost
žena (negovanje dece, kupanje, hranjenje dece, dojenje, materinski kontakt)	do 5%
osoba ispod 18 godina	do 5%
osoba preko 60 godina	do 5%

Vreme zlostavlja na radu mora biti proverljivo dokazuje se najkasnije 6 meseci od poslednje dokazane mobizirajuće aktivnosti.

„Rizik količine mobinga“ odnosi se na količinu mobinga i trajanje. Može se definisati i kao količina mobinga za vreme zlostavljanja. Što je češće zlostavljanje na radu i duže, to je i veći rizik oštećenja zdravlja osobe koja se smatra zlostavljanom na radu. On se u većini slučajeva kompenzuje bez posledica po zdravlje, ali u slučajevima povišenih vrednosti dovodi do psihosomatske dekompenzacije i do oštećenja zdravlja.

Nedominantni rizici količine mobinga su obično niži, ali sinergišu svojom vrednošću na vodeći rizik količine mobinga.

Ove vrednosti se posmatraju u akumulaciji mobizirajućih aktivnosti i to je jedan pojam (*kvantifikovan uticaj, očekuju se zdravstvene posledice*). Međutim, treba posmatrati značaj i na osnovu identifikacije mobizirajuće aktivnosti (*kvalitativni uticaj, štetni događaj stvarno desio, bez obzira na njegovo ponavljanje koje tada ima težu pravnu kvalifikaciju*).

Znači, ako je vrednost rizika količine mobinga niska, to ne mora da znači da nije bitna pri formiranju mišljenja, jer i niska vrednost količine mobinga utiče na subjektivni doživljaj.

Ukazuje se na neophodnost multidisciplinarnog pristupa radi sveobuhvatnog posmatranja integriteta ličnosti.

Vrednost nađenog rizika količine mobinga ukazuje na mogućnost oštećenja zdravlja osobe koja se smatra zlostavljanom. Realno stanje jeste ili nije u skladu sa pretpostavljenim rizikom i određuje se ekspertskim pristupom i multidisciplinarno.

Tabela 2. Kriterijumi rizika količine mobinga i mogućnost oštećenja zdravlja

vrednost	kriterijum	mogućnost oštećenja zdravlja
do 20,80	postoji, minimalno	nije mogao da dovede do bitnijeg oštećenja zdravlja
od 20,81 do 62,40	povišen	mogao je da dovede do oštećenja zdravlja
preko 62,41	visok	mogao je sa visokom pouzdanošću da dovede do oštećenja zdravlja

Da bi se ukazalo na postojanje veze između mobizirajućih aktivnosti i psihosomatskih oštećenja i/ili psihičkih smetnji kod osobe koja se smatra zlostavljanom na radu - izvodi se ekspertski pristup, jer se veliki broj psihosomatskih obolenja dovode u vezu sa mobizirajućim aktivnostima (stresom), te je iz ovoga razloga neophodna saradnja mnogih specijalnosti radi donošenja objektivnog mišljenja (14-18).

RIZIK KOLIČINE MOBINGA I PROCENA DUŠEVNIH BOLOVA

Vrednost rizika količine mobinga je, za sada, podeljena u tri kategorije u zavisnosti od njegove visine i predstavljena kao leki, srednji i teški stepen. Određivanje rizika količine mobinga je indikativno za procenu duševnih bolova.

Po nalogu suda veštaci se duševnu bol (nematerijalna šteta) utvrđivanje prisutnosti mobizirajućih aktivnosti, izraženost simptoma, utvrđivanje logičke povezanosti između stresora i oštećenja zdravlja, procenjivanje stepena simptomi narušenosti socijalnog i radnog funkcioniranje, odnosno kvaliteta življenja tužioca, a sve u cilju predstavljanja činjenica sudu za kvalitetno presuđivanje.

Kod zlostavljanja duševni bolovi su primarni, nastaju zbog povrede ugleda, časti i prava ličnosti u dokazanom postupku. Naknada za povredu ugleda, časti, slobode ili prava ličnosti dosuđuje se ako se omalovaži neko lice u toj meri da to činjenje predstavlja i duševni bol zbog povrede ugleda i časti, a izvršeno je nešto neistinito, uvredljivo izneto u neposrednom kontaktu između štetnika i oštećenog. Oštećeni mora da dokaže da je zbog protivpravnog ponašanja (mobizirajuće aktivnosti) štetnika pretrpeo duševni bol, a samim tim i moralnu štetu zbog koje ima pravo na novčanu naknadu u smislu člana 200 ZOO.

Pitanje intenziteta privremenih duševnih bolova je složeno. Oni bi indirektno mogli da se određuju na osnovu objektivizovanog rizika količine mobinga. Subjektivna komponenta bi mogla da se proceni na osnovu medicinske dokumentacije. Upoređivanjem objektivno utvrđenih podataka i individualne reakcije na mobizirajuće aktivnosti moglo bi da ukaže na intenzitet duševnih bolova koje je

mobingovani pretrpeo.

U momentima verbalnog sukoba dolazi kod oštećenog do reaktivnih smetnji koje definišu duševne bolove zbog povrede ugleda i časti koji mogu biti u momentu „*bliskog susreta*“ i nekoliko dana nakon teškog stepena. Imajući u vidu stresogene faktore iz radne sredine i psihološki pritisak kojem može biti oštećeni izložen u dužem vremenskom periodu mogu se očekivati neurotske smetnje iz kruga anksiozno depresivnih smetnji reaktivnog karaktera, situaciono uslovljenih sa znacima povišene napetosti, poremećaja sna, pada vitalnih dinamizama, osećajem teskobe i bespomoćnosti za vreme trajanja stresne situacije koji može biti različitog stepena.

Postojeće smetnje definišu duševne bolove koji su uobičajeno u početku teškog stepena. Angažovanjem dopunskih kognitivnih potencijala afektivni naboj slabi i nakon toga duševni bolovi tokom vremena postaje blaži nestajanjem krizne situacije. Duševni bolovi se dele po intenzitetu na bolove slabog, srednjeg i teškog stepena. Iskustvo navodi da je neophodan multidisciplinarni pristup i kritičko usaglašavanje, jer se radi o povredi ugleda, časti i prava ličnosti koje dovode do različitog intenziteta duševnih bolova.

Tabela 3. Procena duševnih bolova (kriterijumi)

Vrednost rizika količine mobinga	Intenzitet duševnih bolova
do 20,80 (lak)	Lak stepen
od 20,81 do 62,40 (srednji)	Srednji stepen
preko 62,41 (težak)	Teški stepen

Vrednost rizika količine mobinga indikativna je za procenu duševnih bolova (*laka, srednji i teški stepen*) u periodu dokazanog zlostavljanja na radu i služi kao osnova za određivanje nematerijalne štete zbog povrede ugleda, časti i dostojanstva ličnosti, član 200 ZOO.

Psihološka eksploracija se dobija uvidom u:

- priloženu dokumentaciju
 - primenu intervjuja
 - adekvatnu bateriju testova ličnosti
 - psihopatološke tendencije
 - intelektualne sposobnosti
 - projektivne tehnike
- Izveštaj psihijatra sadrži procenu duševnih patnji, bolova, straha.
- Pregled dostupne medicinske dokumentacije
 - Konstatacije obolenja kod tužioca u navedenom periodu
 - Tok lečenja
 - Postojanje stresogenih reakcija koje nisu vezane za radni proces
 - Pregled tužioca, potreba za farmakološkom podrškom
 - Uočenom dominantnom simptomatologijom

- Konstataciju da u psihičkom statusu nisu (*ili jesu*) registrovani znaci privremenog ili trajnog duševnog poremećaja u smislu psihotičnog poremećaja.
 - Postojanje gubitka (*narušenosti*) profesionalnog ugleda i poverenosti ličnog integriteta i dostojanstva.
 - Trajanje stresnih situacija koje je tužilac doživljavao na radnom mestu i kvalifikacija.
 - Postojanje promena u tužiocem životu - na emocionalnom, socijalnom i moralnom planu,
 - Postojanje ometanja u planiranom socijalnom i profesionalnom funkcionisanju
 - Kvalitet tegoba, trajanje, prognoza afektivnog nagona
 - Odnos odbrambenih mehanizama tužioca, intenziteta stresogenih aktivnosti i vremena njegovog delovanja.
 - Uticaj verbalnog sukoba, reaktivnih smetnji koje definišu duševne patnje zbog psihotraume i njihovo trajanje
- A sve u svrhu,
- Vremena i intenziteta duševnih bolova
 - Vremena i intenzitet duševnih patnji
 - Vremena i intenziteta straha u periodu i nakon perioda zlostavljanja.

ZAKLJUČCI

1. Obradom ovih podataka dolazi se do različitog nivoa verovatnoće za oštećenje zdravlja zbog zlostavljanja na radu.
2. Ekspertskim pristupom se određuje da li se nađena obolenja u kritičnom periodu mogu dovesti ili ne u uzročno posledičnu vezu sa mobizirajućim aktivnostima što je osnov za potraživanje i presuđivanje nematerijalne štete usled pretrpljenog straha, bola i duševnih patnji.

LITERATURA:

- De Pasqual, B. (2002). *Mobbing: Il ruolo dell'azienda – il caso Solvay*. Atti del corso di formazione "Violenza morale sul lavoro (mobbing)" del 18 maggio 2002. Milano: Clinica del lavoro.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (2000). *Third European Survey on Working Conditions*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Fichtenberg, C. M., Glantz, S. A. (2000). *Association of the California Tobacco Control Program with declines in cigarette consumption and mortality from heart disease*. N Engl J Med; 343:1772-7.
- Filipović, D. (2011). *Sudskomedicinsko veštačenje radne sposobnosti*, Beograd: Sudskomedicinsko veštačenje u medicine rada, 39-50.
- Govedarica, V. (2011). *Sudskomedicinsko veštačenje bolesti u vezi s radom*, Beograd: Sudskomedicinsko veštačenje u medicine rada, 51-9.
- Ivanov, Z, Ivanov M., *Očekivani efekti sniženja bolovanja uvođenjem autonomnih radnih grupa (ARG)*, Zaštita radnika na radu, Beograd:1987: 44-45.
- Ivanov, Z. (1997). *Uključivanje radnika sa III kategorijom invalid-*

- nosti u proizvodni proces*, Bilten Srpskog lekarskog društva DLV 1-2, Novi Sad: 1997: 68-77.
- Ivanov, Z., et al. (2013). *Sudskomedicinsko veštačenje mobinga*, XIII Simpozijum veštaka medicine rada, Vrnjačka banja.
- Ivanov, Z., Ivanov, M. (2011). *Prepoznavanje i sprečavanje zlostavljanja na radu*, Novi Sad: Prometej-USEE, 52-126.
- Jokić-Begić, N., Kostelić-Martić, A., Nemčić-Moro, I. (2003). "Mobing" – moralna zlostavljanja na radnom mjestu, Socijalna psihijatrija, 31, (1): 25-33.
- Kostelić-Martić, A. (2005). *Mobing: psihičko maltretiranje na radnome mjestu (kako prepoznati mobing, kako se obraniti i kako ga spriječiti)*. Zagreb: Školska knjiga.
- Leymann, H. (1996). *The Content and Development of Mobing at Work*. The European Journal of Work and Organizational Psychology, 5 (2): 165-184.
- Leymann, H. i Gustafsson A. (1996). *How ill does one become of vic-*
- timization at work?* The European Journal of Work and Organizational Psychology, 5 (2): 230-250.
- Pavlović, M. (2006). *Umanjenje i gubitak radne sposobnosti-opšti principi*, Beograd: Svet rada, 3:241- 52.
- Peruničić, B. (2007). *Medicinsko veštačenje na zahtev suda*, Beograd: Svet rada, 4. 144- 61.
- Popović, M. (2004). *Psihičke patnje – Duševni bol u forenzičkoj psihijatriji*, Beograd: Svet rada, 1:482-86.
- Tešanović, D., Ivanov, Z., Ivanov, M. (1986). *Alkoholiziranost na radnim mestima od posebnog značaja u informacionom sistemu*, Istraživački projekat, Sarajevo: Zavod za alkoholizam i toksikomanije.
- Vidaković, A. (2011). *Sudskomedicinsko veštačenje u slučaju psihičke traume*, Beograd: Sudskomedicinsko veštačenje u medicine rada, 61-87.

Cause - Effect Relationship in Expertise Mobbing

Zoran Ivanov

Prim. Dr. Specialist of Occupational Medicine, the Association of Court Expert Witnesses Vojvodina, Novi Sad, Serbia,
dr.zoran.ivanov@gmail.com

Veselin Govedarica

Prim. Dr. Specialist of Occupational Medicine, the Association of Court Expert Witnesses, Belgrad, Serbia,
veseling@yahoo.com

Abstract: By court order artificially to determine the presence of mental pain mobizirajućih activity, severity of symptoms, identifying the logical connection between stressors I oštećenja health, assessing the degree of symptoms of impaired social and occupational functioning, and quality of življenja tužioca, with the aim of presenting the facts to court for adjudication quality intangible damages. The injured party must prove that because of the unlawful conduct (mobizirajuće activities) pests suffers distress, and therefore moral damage for which it is entitled to financial compensation under Article 200 ZOO regardless of what the injured party get satisfaction in court.

The issue of temporary mental pain intensity is generally very složeno. Oni would indirectly could be determined based on the amount of risk objektivizovanog mobbing. The subjective component could be assessed by the medical dokumentacije. Upoređivanjem objectively established data and individual reactions to mobizirajuće activity could indicate the intensity of temporary mental anguish suffered by the mobingovani.

The value of the risk of mobbing indicative quantities for assessment of temporary mental anguish (light, medium and heavy degree) during the period of proven abuse at work and serves as the basis for the determination of moral damages for the violation of reputation, honor and dignity, Article 200 ZOO.

Access to expert determines whether the disease was found in a critical period may cause or not a cause and effect relationship with mobizirajućim activities as a basis for judging and claiming non-pecuniary damage suffered as a result of fear, pain and mental suffering.

Key words: cause - effect relationship, mobing activities, health damagek.